

ÁSIA E ÁFRICA

DA DESCOLONIZAÇÃO ÀS NOVAS POTÊNCIAS

O novo mapa político do mundo

Na segunda metade do século xx, o proceso de descolonización cambiou o mapa político do mundo. En Asia e en África, sobre as fronteiras dos imperios coloniais europeos, xurdiron decenas de Estados novos. Para moitos deles, a independencia foi o froito de pactos, acordos e cesións entre as antigas metrópoles e os movementos nacionalistas. Noutros casos, non obstante, foi o resultado de longos e cruentos conflitos bélicos. E o que veu despois non foi un camiño doado.

Para a poboación do chamado «terceiro mundo», a soberanía política non significou a mellora das súas condicións de vida. A historia dos novos países asiáticos e africanos e do mundo subdesenvolvido do Sur estivo marcada polos conflitos internos, a inestabilidade política, as guerras e a dependencia económica das grandes potencias occidentais.

1. A DESCOLONIZACIÓN E O TERCEIRO MUNDO

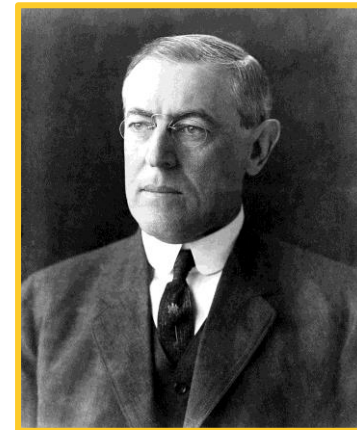
- A **descolonización** foi o proceso histórico que, ao longo de tres décadas (1945-1975), permitiu a independencia das colonias dos imperios europeos situadas en Asia e África.
- Foi un proceso relativamente **rápido** no que se combinaron acordos pacíficos e tamén guerras sangrentas.
- Pero na maioría dos casos, o logro da independencia non resolveu os problemas sociais e económicos das antigas colonias. Á dominación territorial seguírona a **dependencia económica** e a **inestabilidade política**.

- O chamado **terceiro mundo**, formado polos países pobres do Sur, quedou separado do mundo rico do Norte pola fenda crecente do subdesenvolvimento.

1.1. OS FACTORES DO CAMIÑO CARA Á INDEPENDENCIA

- O inicio do proceso de descolonización na segunda metade do século XX e, como resultado, o xurdimento dun gran número de novos países, foi o froito da **combinación de diversos factores políticos, económicos, sociais e culturais**.
 - Estes factores ou circunstancias que propiciaron dito proceso foron aparecendo ao longo das décadas precedentes, e por iso imos nomealos seguindo a secuencia cronolóxica:
- Tras a **Primeira Guerra Mundial**, o presidente estadounidense Wilson, no 5.º dos seus 14 puntos para unha nova orde mundial, avogaba polo recoñecemento do **dereito á autodeterminación dos pobos**.
 - Xa nos anos **trinta**, os **movementos nacionalistas** das colonias aumentaron a súa presenza e a súa influencia. Os principais líderes procedían das elites locais, relacionadas co ámbito da burguesía comercial e administrativa, e educáranse en institucións e universidades europeas.

“Reaxuste das reclamacións coloniais, de tal maneira que os intereses dos pobos merezan igual consideración que as aspiracións dos gobernos, cuxo fundamento haberá de ser determinado”

- No ano **1945**, cun **continente europeo devastado** por máis de cinco anos de violencia e destrución, era evidente a debilidade das potencias coloniais europeas:
- Francia, Bélxica e Países Baixos foran invadidos polas tropas alemás.
 - Reino Unido, esgotado tras a contenda, non conservaba a capacidade económica e militar necesaria para manter a integridade do seu imperio.
 - Ademais, a poboación das colonias, que participara na guerra con persoas e recursos, non estaba disposta a esquecer as promesas de liberdade recibidas a cambio da súa axuda. Moitos pobos ían reclamar a súa independencia no nome dos mesmos principios invocados para loitar contra o fascismo: o dereito de resistencia fronte á dominación estranxeira, a loita pola liberación nacional.

- Por outra parte, xa nos anos da II GM, os líderes dos movementos nacionalistas converteron a **defensa da súa cultura e a súa identidade en mobilizacións independentistas**, capaces de conectar as minorías ilustradas coas masas populares. A súa ideoloxía era diversa. Algunhas organizacións estaban dirixidas por partidos comunistas, outros grupos baseábanse na defensa das culturas indíxenas e en moitos países o principal elemento mobilizador era a reivindicación do seu carácter étnico ou a súa identidade relixiosa. A ideoloxía colonialista viuse seriamente cuestionada.

Congreso Nacional Indio

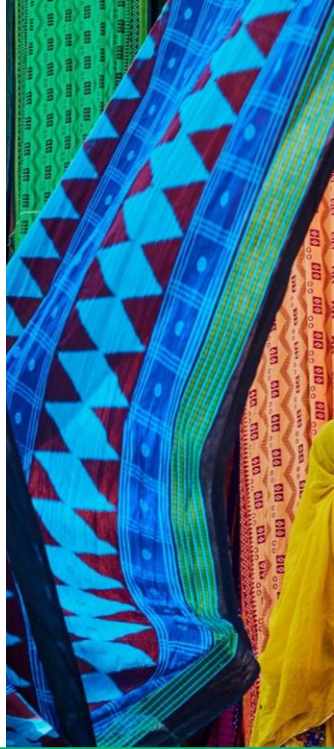
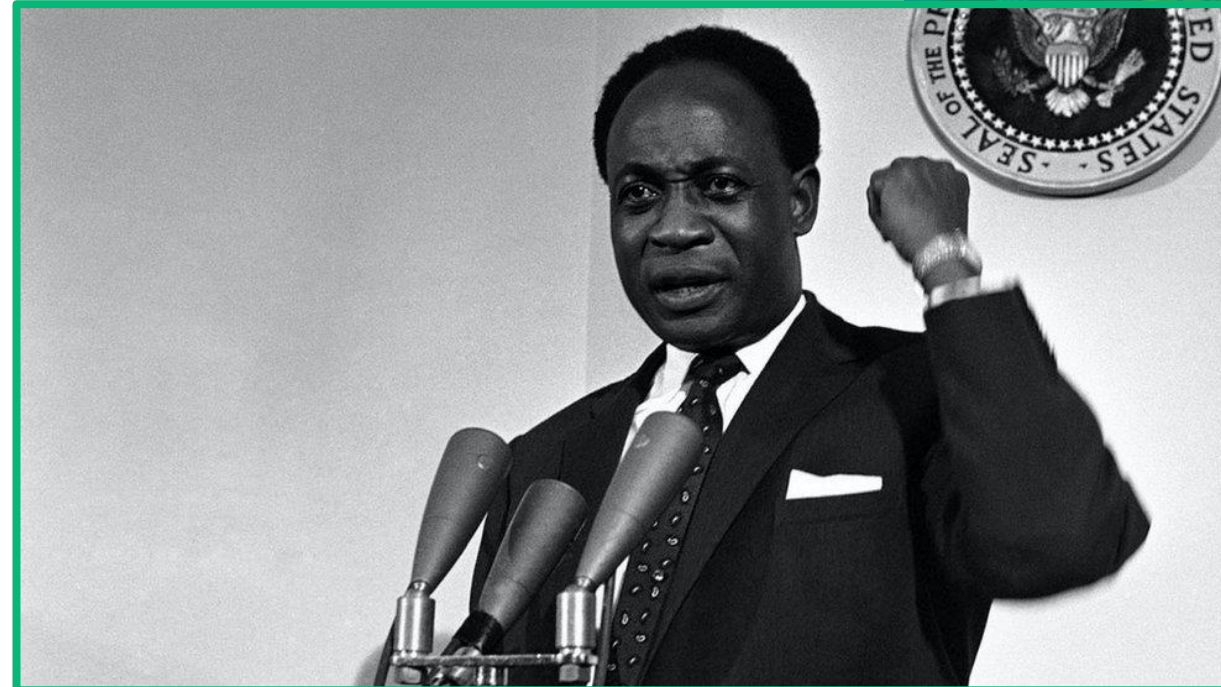
Partido Comunista de Vietnam

Partido Nacional de Indonesia

Congreso Nacional Africano

- Nos **países desenvolvidos de Occidente**, a **opinión pública** comezou a estar a favor da concesión da independencia das colonias. As voces críticas contra o imperialismo, como as dos partidos socialistas, denunciaron a existencia de negocios lucrativos, en mans dunha minoría, mentres a maioría da poboación tiña que asumir o elevado custo humano, económico e político da administración colonial.
- Outro elemento que axudou aos procesos de independencia foi o papel das Nacións Unidas. A **ONU**, fundada tras a Guerra Mundial, incorporaba na súa Carta fundacional o principio de **igualdade entre todos os pobos e o recoñecemento do dereito de autodeterminación**. A estes dereitos déuselles forma en 1960, coa aprobación da resolución **1514** que condenaba a dominación e explotación dos pobos como unha negación dos dereitos humanos fundamentais. A capacidade de acción da ONU sempre foi limitada, pero converteuse nun foro de expresión e lexitimación dos movementos anticoloniais.

➤ A descolonización viuse favorecida polas posicións de **Estados Unidos e a Unión Soviética**. Ambas as dúas potencias, enfrascadas na **Guerra Fría**, apoiaron en boa medida as reivindicacións nacionalistas e propiciaron a emancipación das colonias. Ningunha das dúas superpotencias tiña un imperio colonial e ambas as dúas estaban moi interesadas en atraer os novos Estados cara aos seus respectivos bloques e áreas de influencia.

➤ En **1955**, en **Bandung** (Indonesia) sentáronse as bases dunha organización política internacional situada á marxe dos dous grandes bloques, capitalista e socialista, o **Movemento de Países Non-Aliñados** (fundado en 1961). Os representantes de 29 Estados asiáticos e africanos reunidos acordaron a condena do imperialismo; a defensa do dereito á autodeterminación; a condena do racismo e o *apartheid*; a defensa do neutralismo; o rexeitamento á inxerencia das grandes potencias nos seus asuntos internos, e unha política de desarmamento e coexistencia pacífica.

- A Conferencia de Bandung marcou a **aparición de líderes** de gran prestixio internacional, como Pandit **Nehru** na India, Gamal Abdel **Nasser** en Exipto, Admed **Sukarno** en Indonesia, e deu un grande impulso ao proceso de descolonización.

Entrevista a L. Senghor, presidente de Senegal

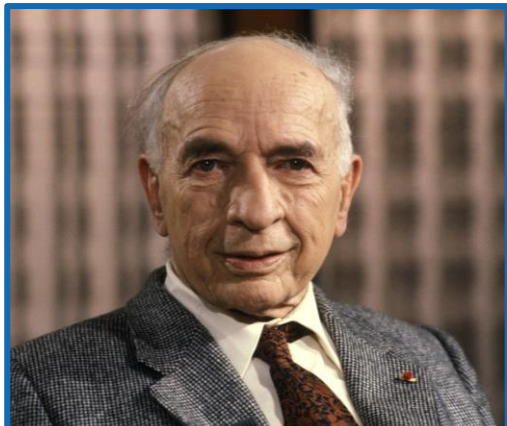
«P. Cales foron os factores máis importantes a través dos cales os pobos colonizados tomaron conciencia da súa identidade nacional?

R. Existen numerosos factores. Quizais, en primeiro lugar, as dúas Grandes Guerras nas que os brancos en xeral (...) se destruíron. (...) Nós puidemos comprobar que os euroamericanos non eran inmortais, que tiñan as súas debilidades, que non eran deuses, posto que reciprocamente resaltaban os seus defectos como parte da propaganda belicista. (...) En segundo lugar: os propios vicios da explotación colonialista, é dicir, a explotación económica, a destrución das civilizacións autóctonas, o desprezo cara ao indíxena e, desde logo, o feito de que os colonizadores non practicaban as virtudes que ensinaban e predicaban».

Colonialismo e neocolonialismo. En Biblioteca de Grandes Temas, Salvat.

1.2. O TERCEIRO MUNDO

- O **concepto** «terceiro mundo» **xurdiu en 1952** nun artigo publicado polo demógrafo francés Alfred Sauvy. O termo facía referencia ao coñecido ensaio do Abade Sieyès (*Que é o terceiro estado?*) publicado en vésperas da Revolución Francesa. Sauvy analiza como o terceiro mundo, marxinado e explotado como o fora o terceiro estado, aspiraba tamén a ser algo no concerto internacional. Pódese diferenciar:
- O «**primeiro mundo**» englobaba países desenvolvidos occidentais, encabezados por Estados Unidos.
- O «**segundo mundo**» estaba formado polos países socialistas que permanecían dentro da órbita da Unión Soviética.
- O «**terceiro mundo**» tiñan un denominador común, a pobreza e o subdesenvolvemento, e unha aspiración política, a posibilidade de crear unha forza anticolonial independente das grandes superpotencias.

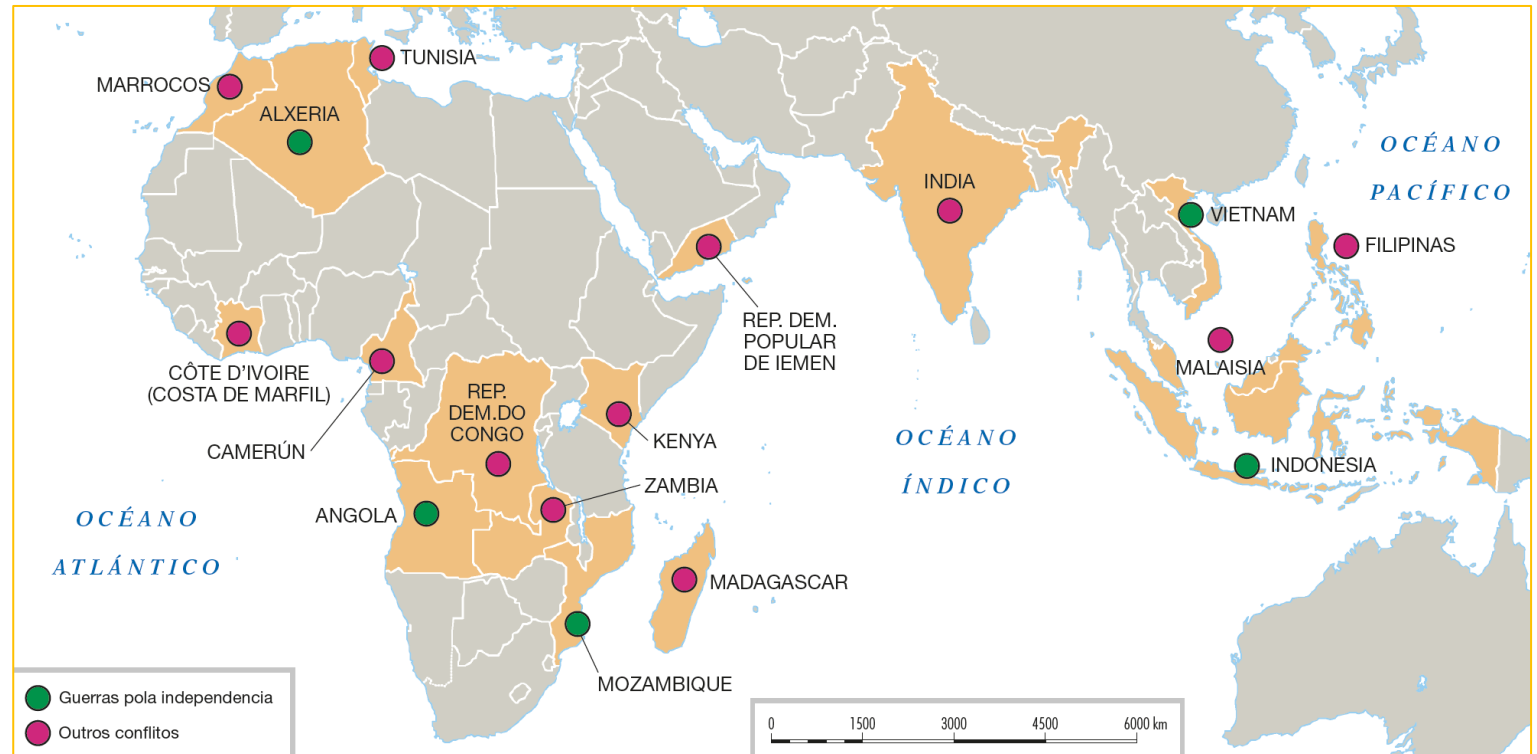

1.3. INESTABILIDADE POLÍTICA E SUBDESENVOLVIMENTO

- Os intentos de formación de **democracias parlamentarias fallaron** na maioría dos novos Estados debido á situación social, cultural e económica das antigas colonias, moi diferente da dos países occidentais.

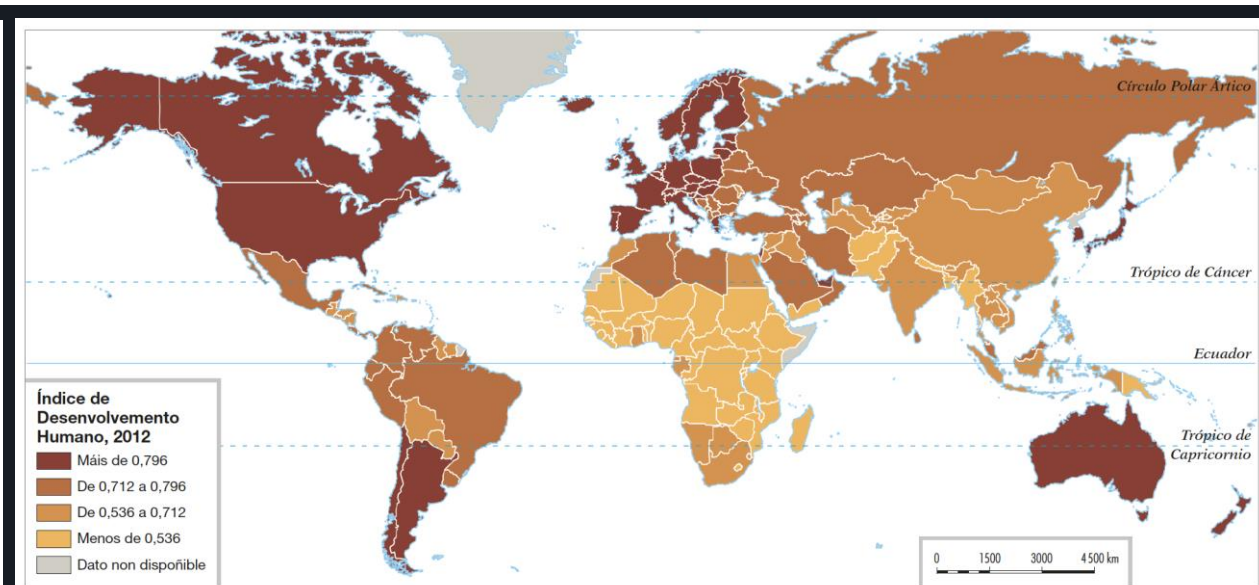
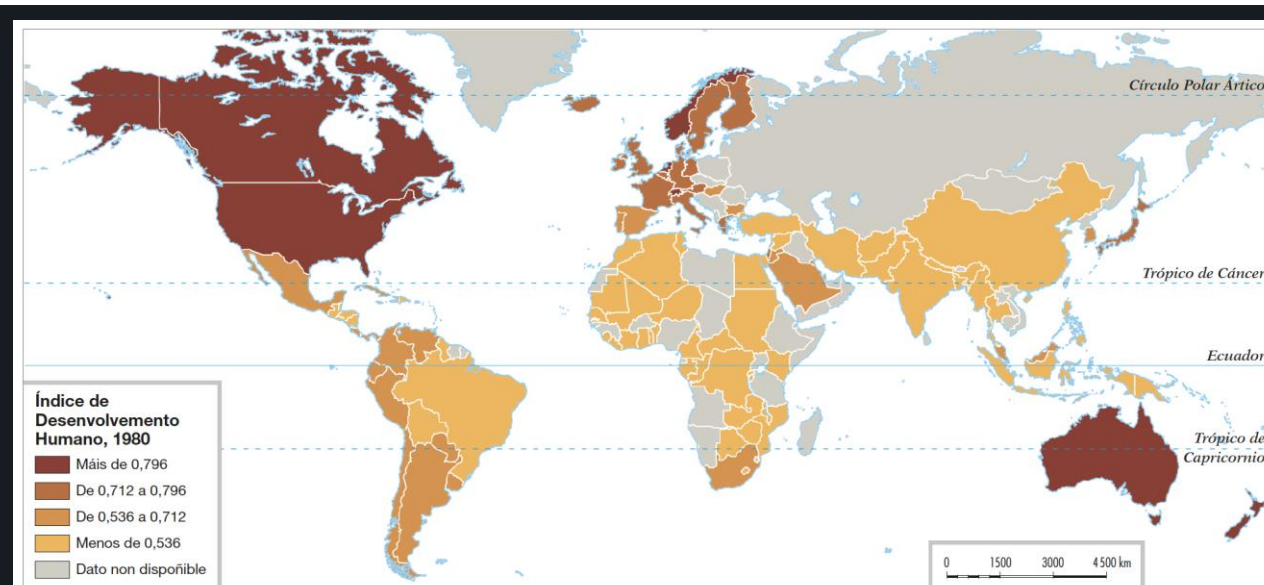
- Nos territorios onde a independencia se conseguiu a través de guerras de liberación, creáronse **sistemas políticos socialistas**, a imitación do modelo soviético ou chinés. Pero moitos procesos revolucionarios remataron en ditaduras militares autoritarias.

- Tras ter obtida a independencia, poucos lugares se libraron de sufrir golpes de Estado, guerras civís ou enfrontamentos armados con países veciños, polo que o **militarismo** converteuse nun trazo común do terceiro mundo e impediu a construción dunha Administración e unha sociedade civil sólidas e estables.

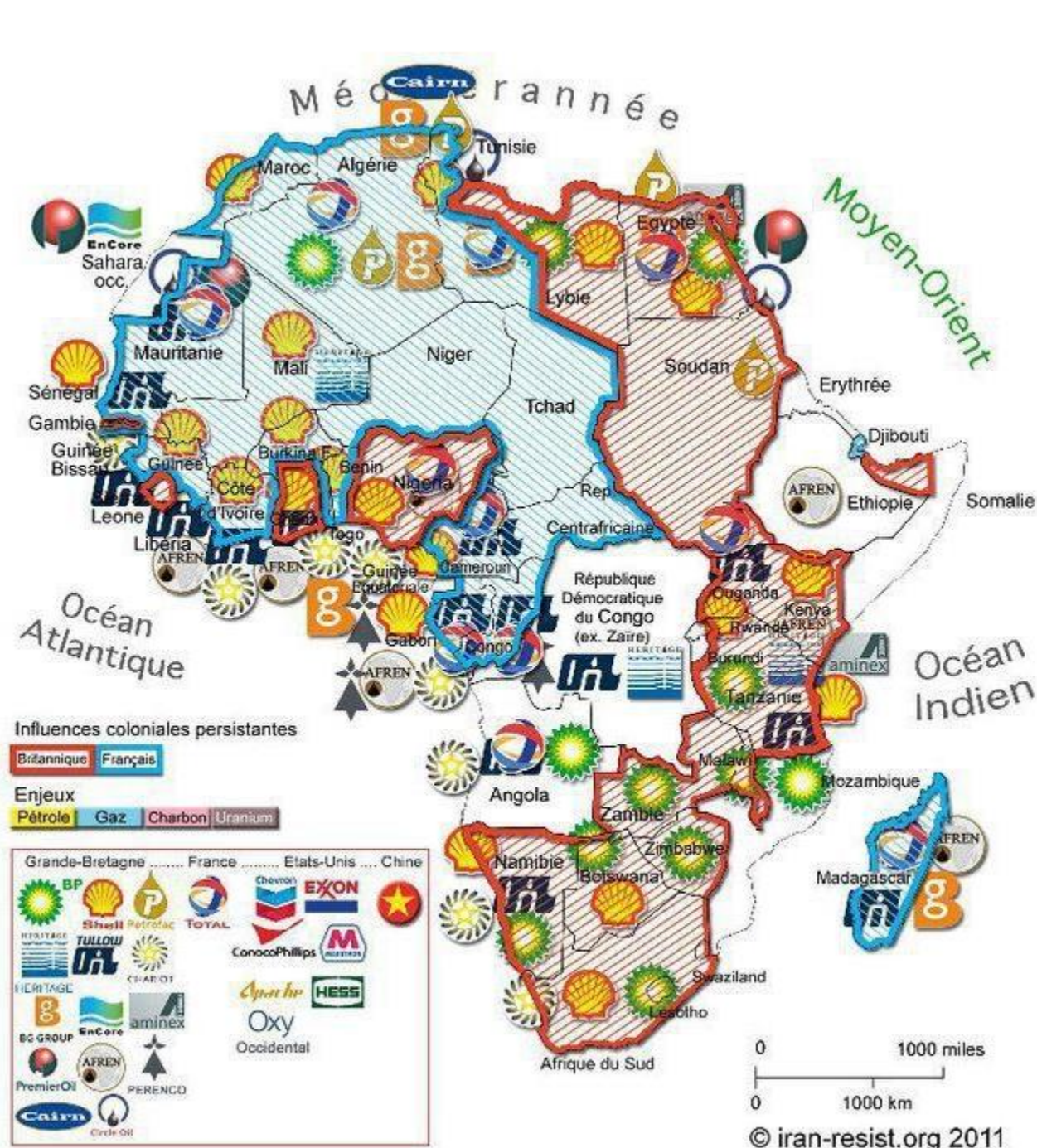

- As **guerras** estaban provocadas por divisións internas étnicas, relixiosas ou culturais, por disputas arredor das fronteiras arbitrarias, trazadas polas antigas metrópoles, ou pola confrontación, nun escenario local, dos dous bloques da Guerra Fría.

- A característica que mellor define o terceiro mundo é a súa situación de **pobreza, subdesenvolvemento e dependencia económica**. Nos países en vías de desenvolvemento de África e de Asia, e en boa parte de América Latina, coexistían e seguen coexistindo altas taxas de crecemento demográfico cunha renda *per cápita* moi baixa e unha desigualdade social interna extrema. Unha minoría da poboación acumula case toda a riqueza, mentres a gran maioría vive no límite da subsistencia, con graves problemas de malnutrición, mortalidade infantil e analfabetismo.
- O **subdesenvolvemento** naceu na época do **imperialismo**, cando as economías das colonias quedaron subordinadas aos intereses das metrópoles. Seguiu despois da independencia, cando se creou unha nova forma de dominio, o **neocolonialismo**. As antigas colonias manteñen unha dependencia comercial, tecnolóxica e financeira respecto aos países desenvolvidos occidentais. O peso da débeda externa impide calquera posibilidade de desenvolvemento. E o **intercambio desigual de materias primas e produtos agrarios baratos a cambio de tecnoloxía** agranda aínda máis a fenda aberta entre os países ricos e os países pobres.

La África de los recursos naturales

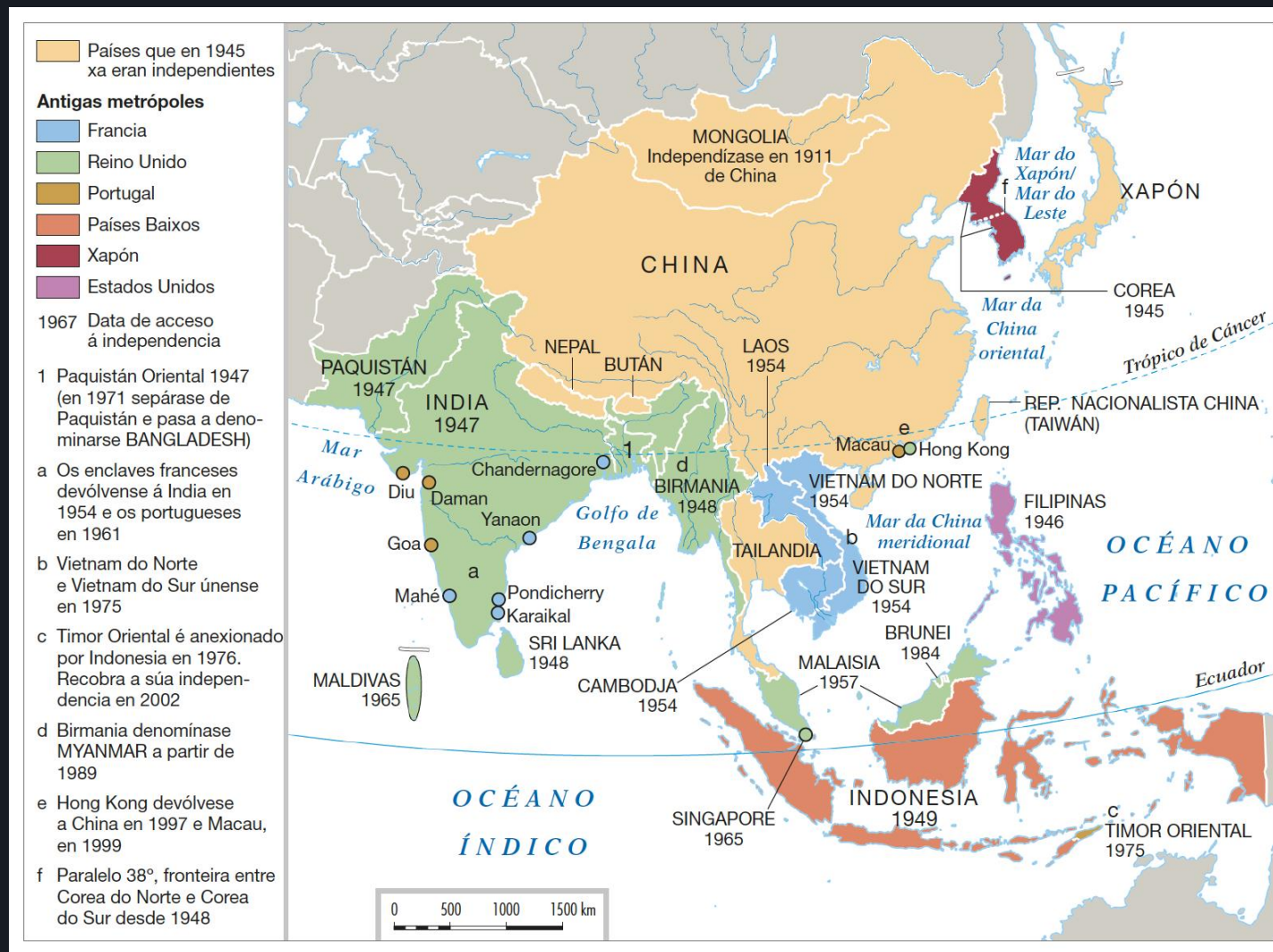

- Nos **anos noventa** do século pasado, cando se derrubou o mundo comunista liderado pola URSS, o concepto de terceiro mundo **empezou a perder significado e unidade interna**. A situación dos países máis pobres e desfavorecidos non tiña nada que ver coa posición vantaxosa dos produtores de petróleo, co desenvolvemento dos «dragóns» asiáticos ou coa emerxencia de xigantes económicos, como China ou India. Actualmente, a **expresión Norte-Sur** identifica, a grandes trazos, a fronteira xeográfica que separa os países do Norte, que acumulan a maior parte da riqueza, e a maioría dos países pobres do Sur. Destaca a situación penosa da **África negra** onde, medio século despois da independencia, continúan as fames, epidemias, golpes de Estado e guerras civís.

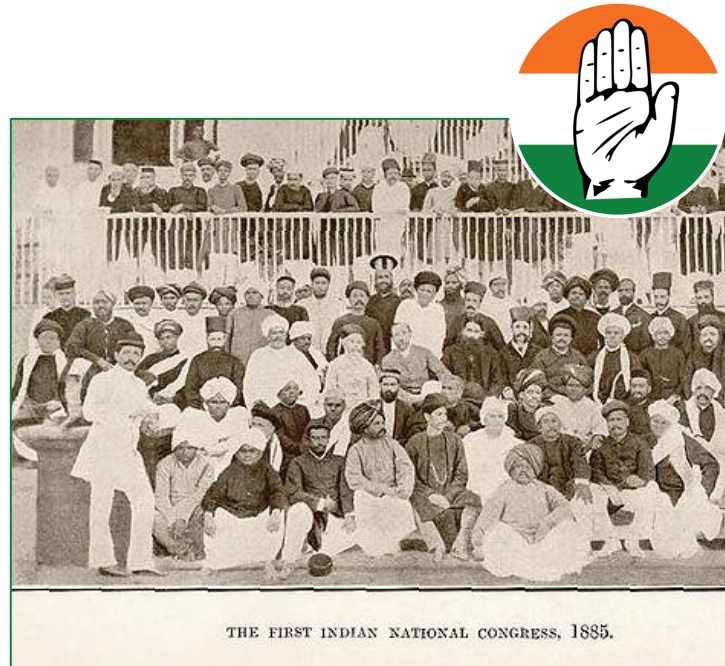
2. O SUR E O SUESTE ASIÁTICO

- O proceso de descolonización comezou en Asia despois da Segunda Guerra Mundial. Nunha década, as rexións que pertencían ao imperio británico (subcontinente do Indostán), francés (Indochina) e neerlandés (Indonesia) convertéronse en países independentes. A emancipación chegou, nalgúns casos, a través de acordos e pactos das potencias coloniais coas elites nativas e noutros, despois de cruentas guerras. Pero a independencia non foi o final dos conflitos e enfrontamentos violentos.

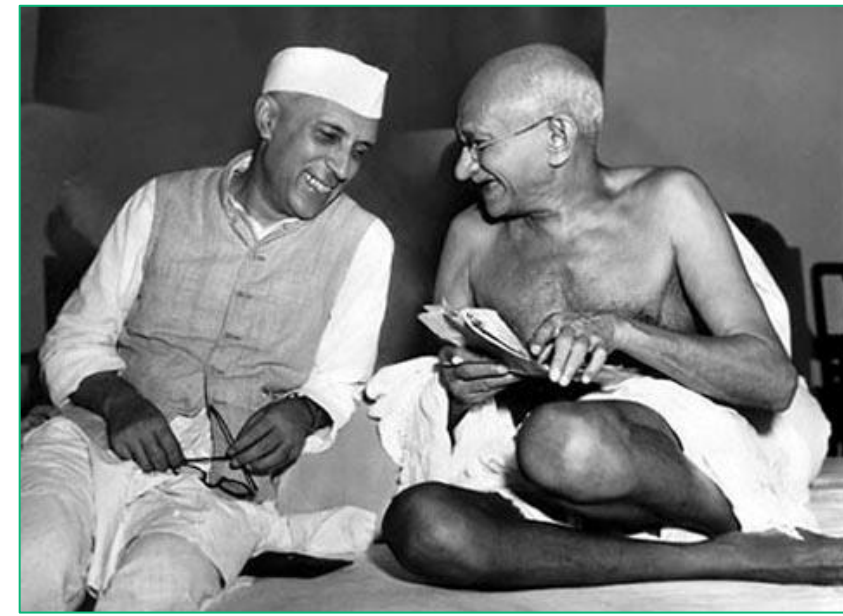

2.1. INDIA E PAKISTÁN

- Debido á súa riqueza e á súa grande extensión, **India** era a «xoia da coroa», a posesión máis prezada do Reino Unido.
- A administración británica, encabezada por un vicerrei, deixaba unha ampla autonomía aos gobernos dos protectorados e principados locais.
- A maioría da poboación permanecía atada á terra, nunhas condicións de servidume case feudal. Nas cidades, onde a industria era moi escasa, destacaba a pequena burguesía formada por comerciantes e funcionarios. A maioría deles recibiran unha boa educación, algúns mesmo cursaran estudos nas universidades da metrópole.
- No seo da elite local, en **1885, naceu o Partido do Congreso**. En **1905**, a minoría de relixión islámica, en rivalidade constante cos hindús, fundou a **Liga Musulmá**.

- Depois da Primeira Guerra Mundial, os **nacionalistas** comezaron a reclamar a **independencia política** do país. O seu dirixente máis sinalado foi Mahatma **Gandhi**, un líder carismático que criticaba os efectos da industrialización colonial, reclamaba o regreso á cultura ancestral hindú e propugnaba a resistencia pasiva e a desobediencia pacífica das leis británicas. Nos anos trinta, tras varias revoltas populares e duras accións represivas, o movemento nacionalista estendeuse ás clases populares urbanas e ao campesiñado, converténdose nun verdadeiro movemento de masas.

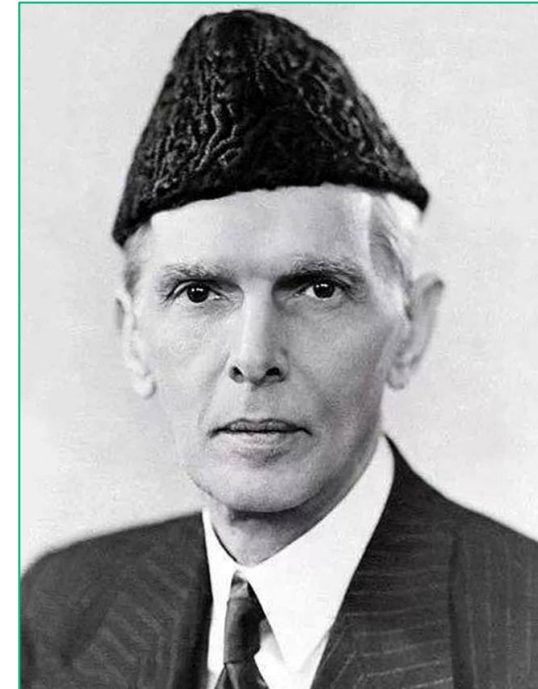

Nehru e Gandhi, do Partido do Congreso

- A Segunda Guerra Mundial precipitou os acontecementos. En **1945**, Reino Unido accedeu a conceder a **independencia** seguindo os pasos do Plan Mountbatten, o nome do último vicerrei.

Os **independentistas** estaban liderados por dous políticos, Pandit **Nehru**, do Partido do Congreso, e Ali **Jinnah**, da Liga Musulmá, que defendía a creación dun país islámico.

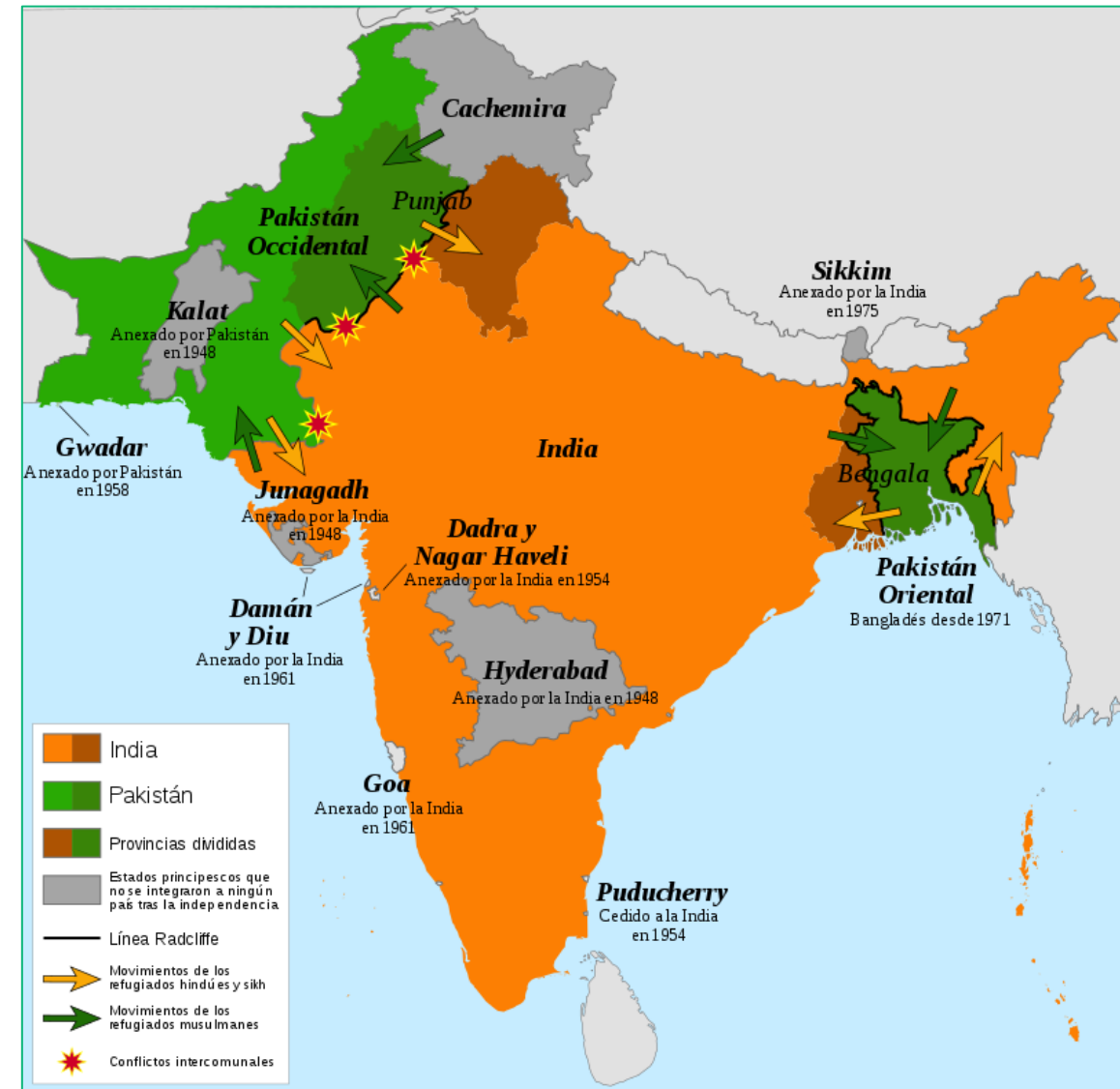

Jinnah, da Liga Musulmá

- En agosto de **1947**, a colonia quedou dividida en dous Estados independentes. Por un lado, a **Unión India**, de maioría hindú, que abranguía o 81 % do territorio. Polo outro, **Paquistán**, de maioría musulmá, cun 19 % da superficie dividida en **dúas zonas** separadas entre si por case dous mil quilómetros de distancia: o **Paquistán Occidental** e o **Oriental, Bangladesh**. En **1971**, **Bangladesh** converteuse nun **país independente**, despois dunha cruenta guerra civil.

- A partición da India produciu **numerosos enfrontamentos** violentos en zonas como o Punjab e Bengala, con máis de medio millón de mortos e unha vaga de millóns de refuxiados, hindús e musulmáns, cara a un e o outro lado da fronteira.

A división non rematou cos conflitos entre as dúas grandes confesións relixiosas. O territorio fronteirizo de Caxemira pasou a ser un espazo disputado, causa de varias guerras (1947, 1965 e 1971) e de continuas tensións que chegan ata a actualidade.

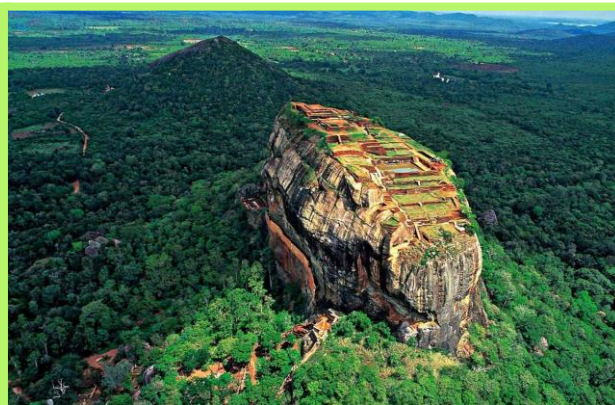

2.2. O SUESTE ASIÁTICO

Posesións británicas

- As demais posesións británicas en Asia accederon rapidamente á independencia despois da India:
 - En **1948** conseguíuno **Birmania**, onde existía un movemento nacionalista que destacara na loita contra a dominación xaponesa durante a Segunda Guerra Mundial.
 - Ese mesmo ano creouse o Estado de **Ceilán**, que en 1972 pasou a denominarse **Sri Lanka**.
 - A independencia de **Malaisia** atrasouse ata **1957**, debido aos conflitos internos étnicos e relixiosos.
 - A **Singapore** separado de Malaisia, chegou en **1965**.
- A **maioría** das antigas **colonias** británicas permaneceron vinculadas á coroa do **Reino Unido a través da Commonwealth**, asociación voluntaria dedicada a fomentar as relacións económicas e culturais entre os países que a integran. Na actualidade está composta por 53 países independentes ou semiindependentes.

Posesións francesas e neerlandesas

Nas colonias francesas e neerlandesas de Asia, o **proceso de descolonización non foi pacífico**.

- **Indochina francesa.** En 1946, a Liga Comunista do Viet Minh, proclamou a **República Democrática de Vietnam**. Francia non aceptou os feitos e comezou unha longa guerra de desgaste que se prolongou ata **1954**, cando o exército colonial francés foi derrotado na batalla de Dien Bien Phu. Na Conferencia de Xenebra (1954) creáronse tres Estados independentes, **Laos, Cambodja e Vietnam**, que se dividiu en dúas zonas, separadas polo paralelo 17, en espera dun referendo que nunca se celebrou. O Estado comunista de **Vietnam do Norte**, dirixido por Ho Chi Minh, enfrontouse ao réxime prooccidental de **Vietnam do Sur**, apoiado militarmente por EE. UU. Foi un longo conflito que rematou en 1975 coa vitoria norvietnamita e a creación da **República Socialista de Vietnam**.
- **Indonesia.** O final da II GM foi aproveitado polo Partido Nacionalista de **Sukarno** para declarar a súa independencia. Países Baixos non aceptou e comezou unha guerra de guerrillas. En **1949**, o fracaso militar do exército neerlandés e a presión internacional permitiron a **proclamación da República de Indonesia**, que agrupaba as illas de Xava, Sumatra, unha parte de Borneo, Nova Guinea e o arquipélago das Célebes.

3. O EXTREMO ORIENTE: CHINA E XAPÓN

En 1945, ao rematar a Segunda Guerra Mundial, China e Xapón, os dous grandes Estados da rexión de Asia Oriental e o Pacífico, sufrían os efectos da súa participación no conflito. China, ocupada durante anos polos xaponeses, vivía inmersa nunha cruenta guerra civil que desangraba o país. Xapón, derrotado e esgotado polo esforzo bélico, permanecía ocupado polas tropas de EE. UU. e sometido a unhas duras condicións políticas e económicas.

Pero, unhas décadas máis tarde, antes de rematar o século XX, tanto China coma Xapón, con sistemas políticos moi diferentes, convertéranse en dúas das principais potencias económicas do mundo.

3.1. A REVOLUCIÓN CHINESA

- En **1912**, despois dunha revolución que derrocou o último emperador, **China** converteuse nun **República** dominada polo *Kuomintang* (Partido do Pobo). Nos **anos trinta**, a **ditadura** do xeneral nacionalista **Chang Kai-shek** encontrou a **oposición do Partido Comunista Chinés**, liderado por **Mao Zedong**, que soubo mobilizar as masas de campesiños pobres. Os **partidarios de Mao**, acosados polo *Kuomintang*, **emprenderon** unha estratéxica retirada polo centro do país, a **Longa Marcha**.

- Durante a ocupación xaponesa, nacionalistas e comunistas uníronse para combater aos invasores. Pero en **1945** volveu estalar unha durísima **guerra civil** que **rematou**, en **1949**, co triunfo final de Mao e a **proclamación da República Popular China**, un réxime que imitaba o modelo soviético.

- Nas décadas seguintes, o programa da **ditadura comunista**, baseado na **colectivización agraria** e na **nacionalización da industria**, produciu a transformación radical dun país inmenso, con nove millóns de quilómetros cadrados e máis de cincocentos millóns de habitantes. Os maiores esforzos concentráronse no desenvolvemento da industria pesada e na construción de grandes obras públicas.

- En **1958**, Mao puxo en marcha o «**Gran Salto Adiante**», unha mobilización xeral de toda a poboación que pretendía aumentar a produción agrícola mediante a creación de miles de comunas de campesiños que non tiñan a propiedade da terra e que estaban sometidas a unha ríxida regulación controlada polos comisarios do Partido Comunista. O resultado non foi o esperado e durante uns anos o país tivo taxas negativas de crecemento económico.

<https://www.youtube.com/watch?v=e0OmY3k66lw>

- Na década dos **anos sesenta**, **China rompeu relacións coa URSS**, acusada de desviarse da ortodoxia comunista, e seguiu a súa propia vía cara ao socialismo.
- En **1966**, Mao, co apoio dunha parte do exército e dos estudantes máis radicais, comezou a chamada **Revolución Cultural**. Unha campaña de mobilización popular contra o inmovilismo dos políticos e dos funcionarios e os excesos da burocracia, que acabou con millóns de mortes, detencións e deportacións ao campo e no que unha parte importante da vella garda do Partido Comunista foi depurada.
- Os **negativos resultados** da Revolución Cultural provocaron un **xiro político**: **Zou Enlai**, dirixente histórico e primeiro ministro crítico con ese proceso, forzou unha **apertura ao exterior**, visible no establecemento de relacións diplomáticas con novos países occidentais, o ingreso de China no Consello de Seguridade da ONU e o recoñecemento diplomático por EE. UU. en 1972.

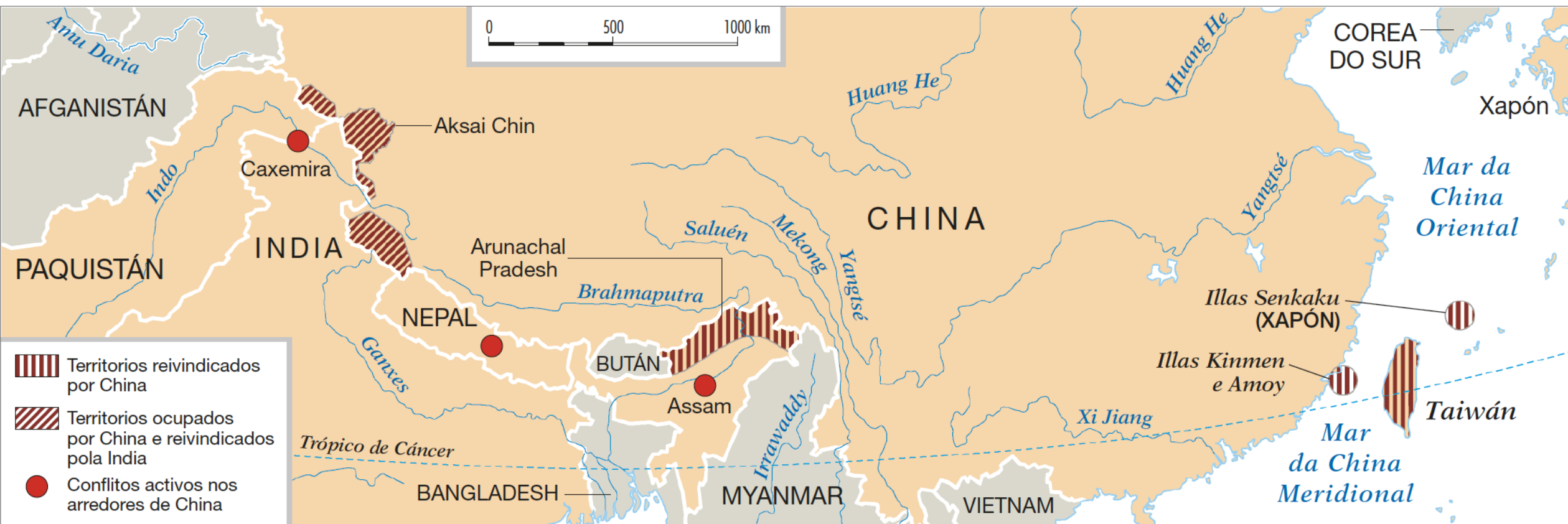
- A **morte de Mao**, en **1976**, abriu unha nova etapa na historia do xigante asiático. **Subiu ao poder** unha das vítimas da Revolución Cultural, **Deng Xiaoping**, un defensor da liberalización económica e da apertura internacional do réxime, que puxo fin ao radicalismo vivido ata entón e emprendeu unha serie de reformas para modernizar a agricultura, a industria, a ciencia e o exército.

- O réxime permitiu a chegada de investimentos estranxeiros e creou zonas económicas especiais abertas á economía de mercado. Un **sistema mixto** que mantíña unha **estrutura socialista con espazos para as relacións capitalistas**.

- Pero o crecemento económico non se viu acompañado por unha apertura política. En **1989**, o Goberno contestou ás manifestacións e peticións de reformas democráticas coa declaración da lei marcial e unha violenta represión. Na **praza de Tiananmén**, os tanques do exército esmagaron as voces dos disidentes.

En 1949, Mao Zedong proclamou a República Popular China, un inmenso país de máis de nove millóns de quilómetros cadrados e 22 000 quilómetros de fronteira terrestre compartidos con catorce países. Ao longo da súa historia, China mantivo varios conflitos fronteirizos motivados por intereses estratéxicos, políticos e económicos. Os contenciosos principais sitúanse na fronteira coa India, a rexión autónoma do Tíbet, Rusia, Corea do Norte, Xapón e Taiwán, un país que o Goberno de Pekín non recoñece.

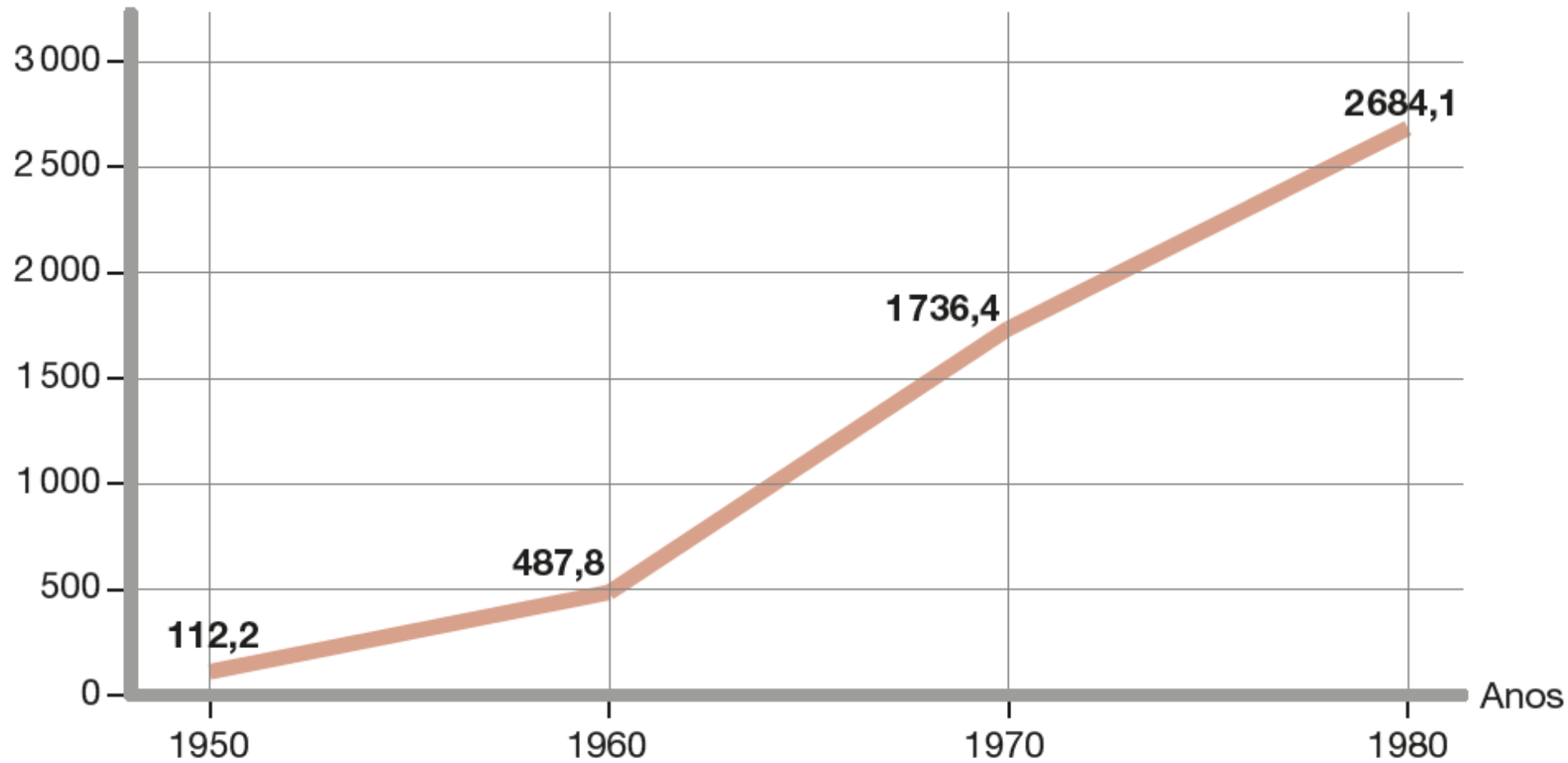
3.2. XAPÓN: A EXPANSIÓN ECONÓMICA

- No século XIX, Xapón era un lugar illado, cunha cultura ancestral, sometido a un réxime feudal. A revolución política e económica do **período Meiji (1868-1912)** modernizou o país e converteuno na primeira potencia industrial e militar de Asia.
- A súa **política imperialista e belicista levouno ata a Segunda Guerra Mundial**. A derrota final contra Estados Unidos supuxo a ocupación do seu territorio, a supresión do exército nipón e o control das súas institucións. Pero o contexto da Guerra Fría e o inicio da guerra de Corea (1950-1953) cambiaron a política estadounidense. Rematou a ocupación e comezou a chegar a axuda técnica e financeira que aseguraban a permanencia de Xapón dentro do bloque occidental capitalista. En moi pouco tempo, Xapón recuperou o nivel de desenvolvemento económico que tiña antes da guerra. Antes de rematar a **década de 1960 convertérase na terceira potencia económica mundial**.

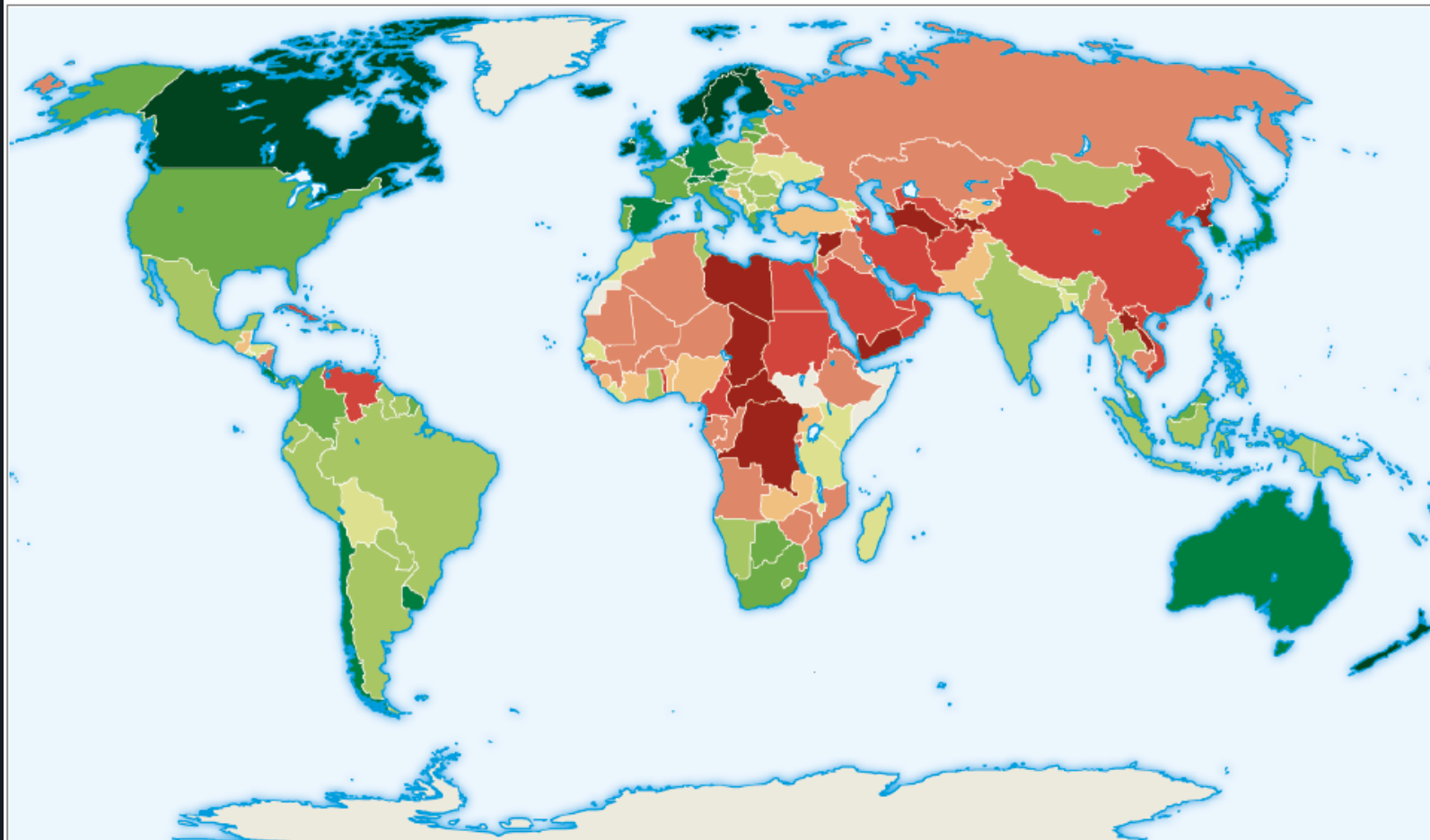
Evolución da produción industrial no Xapón, 1950-1980

Números índice 1945 = 100

- O «**milagre**» económico xaponés explícase por varios factores:
 - A existencia dunha **man de obra abundante ben cualificada**.
 - O **investimento estatal** en desenvolvemento científico e innovación.
 - A construción de **grandes concentracións industriais tecnolóxicas**.
 - O grande impulso das **exportacións**.
 - A pervivencia no mundo laboral dos valores tradicionais do **aforro**, a **disciplina** e o **respecto á xerarquía**.
 - O **non investimento** en **gastos militares** (asumidos por Estados Unidos), que serviu para desviar o presuposto a gastos sociais e de innovación tecnolóxica.
- A imaxe do éxito de Xapón no exterior quedou asociada aos produtos electrónicos, a informática e o sector do automóbil. Pero nas dúas décadas finais do século XX sufriu tamén os efectos da recesión económica, a competencia dos chamados «dragóns» asiáticos (Taiwán, Corea do Sur, Singapore e Hong Kong) e os problemas asociados á vida nas grandes megalópoles e a degradación do medio.

Plenas democracias

De 9 a 10

De 8 a 9

Democracias imperfectas

De 7 a 8

De 6 a 7

Réximes híbridos

De 5 a 6

De 4 a 5

Réximes autoritarios

De 3 a 4

De 2 a 3

De 0 a 2

Sen datos

Fonte: The Economist Intelligence Unit (2020).

0 3000 6000 km